

A MAGYARORSZÁGI KIS- ÉS KÖZÉPVÁROSOK GLOBALIZÁCIÓS TÍPUSAI

(Globalizationing Types of the Hungarian Small and
Medium Sized Cities)

MOLNÁR BALÁZS

Kulcsszavak:

globális gazdaság globalizáció városfejlődés kis- és középvárosok

Magyarország az 1990-es évek vége óta gyorsuló ütemben zárkózik fel a globalizált országok, a globalizáció éllovas nemzetei közé. Ezt főképpen a hazai gazdaság globális gazdasági hálózatokhoz történő egyre erőteljesebb kapcsolódása vezérli, amely jelentős hatással van városaink és azok térségei fejlődési lehetőségeire, kilátásaira. A globális gazdaság és annak társadalmi-gazdasági hatásai egyre jellemőbben befolyásolják a világ nagyvárosain túl a közepes és kisebb városok és térségeik fejlődését is. Jelen tanulmány a magyarországi népességszám szerinti kis- és középvárosokat próbálja meg tipizálni, és csoportjaitak jellemezni a globális gazdasági beágyazottság, kötődés szerint.

Bevezetés

Az elmúlt néhány év során vizsgálatunk elsődleges célja az volt, hogy eredményeinkkel hozzájáruljunk a globális gazdaság térség- és városformáló szerepeinek feltáráshoz, főképpen a magyarországi városok és térségeik átalakulása kapcsán. E tanulmányban a hazai középfokú központok, pontosabban a népességszám szerinti kis- és középvárosok és térségeik globális gazdasági beágyazottságát szeretnénk bemutatni. Az eredmények főként társadalomföldrajzi, regionális tudományi és szociológiai elemzési módszerekre épülnek.

Tapasztalataink szerint egyes magyarországi városok egyértelműen a globális gazdaság kihívásainak megfelelően alakították ki gazdaság- és városfejlesztési stratégiájukat az 1990-es évek elején, közepén. Ilyen, pl. Győr, Székesfehérvár, Budaörs, Eger, Tatabánya vagy Mór városa. A hazai szakirodalomból továbbá kiderül, hogy más, hasonló helyzetben lévő középfokú központokra is ez jellemző ország-szerte (*Beluszky 1999, 2001; Beluszky et al. 2002; Szirmai et al. 2003; Izsák 2004; Kőszegfalvi 2004; Rechnitzer 2004; Tímár-Velkey 2004*). Ugyanakkor megint más városok, bár eltérő stratégiákat követtek, szintén eredményes térségi centrumokká váltak. Utóbbiak a globális kihívásnak részben nem tudtak, részben nem is akartak megfelelni (sokszor eleve nem is a globális gazdaság elvárásaihoz való lehető legjobb illeszkedés mentén szeretnék elérni hosszabb távú boldogulásukat).

Kérdés, hogy a globális gazdaságba történő települési és társadalmi-gazdasági beágyazódásnak milyenek a fokozatai? A népességszám szerinti 10–100 ezer fős kis-

és középvárosok hol tartanak a folyamat elmélyítésében Magyarországon? Átalakulásukban mekkora szerepet kap ez?

Mindezt egy viszonyrendszerben talán egyszerűbb meghatározni, mint abszolút értelemben. Ebben a viszonyrendszerben a szélső értékeket a globális nagyvárosok, a metropoliszrégiók, valamint a globalizáció hatásai által érintetlenül hagyott falvak foglalják el. Magyarországon az elméleti szélsőérték települések nem találhatóak meg, így a valós szélső értékeket Budapest és a halmozottan hátrányos helyzetű kistépülések képviselik. A globális gazdasághoz köthető folyamatok elmélyítésében ezek között helyezkednek el a középfokú központok is, azonban nem feltétlenül népességszámuk, sok esetben még nem is területi elhelyezkedésük alapján, hanem társadalmuk és gazdaságuk 'állapota', nemzetközi folyamatokba történő integráltságuk szerint. Ennek meghatározása azonban rendkívül szubjektív. Az összehasonlítást szolgáló elemek az ezzel foglalkozó szakember beállítottságától, a meghatározásukhoz bevont mutatóktól, az érvényesíteni gondolt szempontoktól stb. függenek.

A globalizáció mérése és a világvárosok globalizációs típusai

Egyes nemzetközi szakirodalmak szerint a legegyszerűbb módja a közelítésnek az ún. globalizációs index. Ezt a nemzetgazdaságok globalizáltságának összehasonlítására dolgozták ki a világ egyik vezető informatikai szolgáltatója nemzetközi tanácsadó leányvállalatának munkatársai. 2001-ben még 50, 2004-től már 62 országot vizsgáltak meg (együttesen a világtermelés 96 és a világnépesség 85%-át tették ki 2006-ban). Magyarország 2001 óta fokozatosan előbbre, 2004-re a 26., 2005-re a 23., míg 2006-ra a 20. helyre került a listán. A globalizációs index 'méri' a gazdasági integrációt (Magyarország: 2004-ben 21., 2006-ban 7. hely), az egyéni kapcsolatok intenzitását (2004-ben 16., 2006-ban 17. hely), a technológiai kapcsolódást (2004-ben 29., 2006-ban 27. hely) és a politikai-pénzügyi környezetet (2004-ben 26., 2006-ban 20. hely). Az index a globalizáció négy területét összegzi:

- *Gazdasági globalizáció:* meghatározó mutatói az exportált és importált áruk és szolgáltatások GDP-aránya, és a hazai és világpiaci áruk konvergenciája;
- *Pénzügyi globalizáció:* külföldről és külföldre irányuló tőkebefektetések és jövedelmek áramlása a GDP arányában;
- *Személyes kapcsolatok globalizációja:* külföldről érkezők és külföldre utazók aránya az ország népességéhez viszonyítva. Egy főre eső nemzetközi telefonhívások percei. Külföldi átutalások aránya a GDP-hez képest;
- *Technológiai globalizáció:* az internethasználók, hostok és a biztonságos szerverek számának egy főre vetített adatai (A.T. Kearney/Foreign Policy 2001–2006).

A globalizációs index 'logikájának' nagyvárosi adaptálása, a világ nagyvárosaira érvényes hasonló mutató kidolgozása, illetve értékei alapján azok összehasonlítása igen jellegzetes ága ma a településföldrajznak. Eredménye a globális városok, a vezető világvárosok egyre finomodó spektrumú kategorizálása, csoportjaik jellemzése, a bennük és körülöttük zajló globalizációs folyamatok tisztázása, hatásaik elemzése.

E konurbációkat megalopoliszoknak, majd fő központjaikat, továbbá a világ bizonyos téren kiemelkedő szerepű – pl. pénzügyek, politika, közlekedés, gazdaság, kereskedelem, kultúra – egyéb nagyvárosait világvárosoknak nevezték el az 1960-as évek elején. Vonatkozásait a külföldi szakirodalmak, a különböző világváros-hipotézisek és elemzések az 1980-as évek végére igen részletesen feltárták.

Legújabban, számos szempont figyelembe vételével (főként a különböző fejlett termelői szolgáltatási központok – könyvviteli, hirdetési, pénzügyi, biztosítási, jogi és üzletviteli tanácsadási vezető nemzetközi cégek – meglétét elemezve) kategorizálásukat *Beaverstock* és társai (1999; 2000), *Taylor* és *Walker* (2000), továbbá *Taylor* (2000; 2004) készítette el. Eleinte a világ 263, majd 315 nagyvárosát vizsgálták meg, amelyből mintegy 150-ben találtak a világváros-képződésre utaló folyamatokat és jellemzőket. Az egyértelműen világvárosi jellegűek közül 22 található Európában (köztük Budapest), de további 31 is mutatott erre utaló jeleket. További jellegzetes adataik korrelációi és clusteranalízisük alapján megtörtént csoportosításuk és hálózataik jellemzése is.

Már az 1980-as években a világvárosok közül többen kiemeltek egy-egy csoportot az ún. globális városokat (elsődlegesen Londont, New Yorkot, Tokiót és Párizst). A globális városok csoportja azért emelkedik ki, mert a nagyvállalatokat és a döntési központokat azzal tudják magukhoz vonni és megtartani, hogy egyszerre termelőhelyek (kiemelten a vezető iparágakban és az innovációban) és óriási felvevőpiacok. Koncentrálják a vállalkozásorientált (termelői) fejlett szolgáltatásokat, a világgazdaság szervezeteit, a hatalom és a befolyás intézményeit, a pénzügyi irányítókat, a kreatív és kulturális ipart, a turizmust, de ami még ennél is sokkal fontosabb, hogy mindezek által e városok kiemelkedő kommunikációs és kontroll csomópontokká váltak (*Sassen* 1991; *Castells* 1993; *Knox-Taylor* 1995; *Smith-Timberlake* 1995; *Enyedi* 2001, 2003; *Erdősi* 2003).

A mindinkább finomodó megközelítések hatására – a nemzetközi szolgáltatókon túl egyre több elemzési szempontot értékelve, pl. a kulturális, a politikai és szociális globalizációt is – a 2000-es évek közepére azonban már a globális városokon belül is elkülönítettek „jól körülhatárolható globális városokat” és „szűkebb piacú globális városokat”. Így az előzőeken túl globális városnak tekintik ma már Chicagot, Los Angeles, San Franciscot, Amszterdamot, Brüsszelt, Moszkvát, Torontót, Frankfurtot, Hong Kongot, Milánót, Madridot, Bostont, Genovát és Szingapúrt is. Az újabb felfogásokban a béta és gamma világvárosok az ún. szubglobális városokat adják. Ráadásul a globalizációs folyamatok és hatásai különböző hálózatokra épülő terjedését felhasználva e városok hierarchiájára is egyre inkább a hálózatoság válik jellemzővé. A hálózat legfelső rétegét alkotják az alfa világvárosok, vagyis a globális városok szintén hálózatba szerveződve (world city network). Egyes vizsgálatok szerint ez a hálózatoság egyre erősebben hasonlít a teret a lehető legjobban lefedő, kitöltő alakzathoz, a hatszöges elrendeződéshez (melyet alapvetően a gazdaság térszerveződése során tárt fel *Christaller* és *Lösch*). E legfelső hálózatra azonban szintén az erőteljes hierarchizáltság jellemző, ha nem is az alá-fölérendeltségben, de a hálózat alakulásában, a belső viszonyokban (*Lo-Yeung et al.* 1998; *Sassen* 1998; *Hall* 2000, 2003; *Taylor* 2004).

Helyi városi globalizációs mutató

A globális gazdaság és a térség- és városfejlődés kapcsolatával foglalkozó nemzetközi irodalmakat alapul véve magunk is megpróbáltuk meghatározni a magyarországi kis- és középvárosok globalizáltságát egy speciális, az adaptálható analógiák mentén kidolgozott helyi települési globalizációs mutató segítségével.

A külhoni kutatók a vezető világvárosok globalizáltságát alapvetően a települési szolgáltatói szektor, a kultúra, a politika, a gazdaság és a társadalom globalizációján, nemzetközi beágyazottságán keresztül mérik, illetve most már hálózataikat is modellezik. Nyilvánvalóan módszerük önmagában nem alkalmazható a magyarországi viszonyokra, ahol Budapest az egyetlen város, amelyik az ilyen típusú vizsgálatok európai terepei között egyáltalán szerepelni szokott. Ezért a kidolgozott mutatórendszernek azon túl, hogy figyelembe kell vennie a nemzetközi nagyvárosokra vonatkozó elemzéseket, egyben alkalmazkodnia szükséges a sajátos kelet-európai viszonyokhoz is, miközben alapvetően a magyar kis- és középvárosok globalizáltságának mérését szolgálja. Mindemelllett a leltárszerű vizsgálatokat, ahol különböző intézmények, vállalatok, technológiák, társadalmi szerkezetek stb. meglétét vizsgálják, és ez alapján jellemezznek egy-egy térséget, települést, folyamatot stb., szintén számos kritika éri (nem csak módszertanilag). Ennek ellenére ez jó kiindulási alap a továbblépéshez, mely során érdemes kiegészíteni a leltárt más minőségi paramétereket jelző mutatókkal, és kiegészítő empirikus adatfelvételek és arra épülő elemzések is szükségesek.

Első lépésben meghatároztam a magyarországi városi globalizáltságot mérő vizsgálat dimenzióit és indikátorait, amelyek a következők:

1. Dimenzió: A városi gazdaság és szolgáltatások globalizációja

Indikátorok:

- 1.1. Működő társas vállalkozások külföldi tulajdoni hányada;
- 1.2. Meghatározó működő társas vállalkozások aránya¹;
- 1.3. Tudás alapú iparágak² közül az IKT termelés³, valamint a tudásintenzív tevékenységek közül a pénzügyi és a gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatások működő társas vállalkozásainak aránya⁴;
- 1.4. Nemzetközi kereskedelmi láncok⁵ lakossági aránya.

2. Dimenzió: Városi kulturális globalizáció

Indikátorok:

- 2.1. Rendszeres nemzetközi kulturális rendezvények gyakorisága;
- 2.2. Mozi-, színház- és múzeumlátogatások lakossági aránya;
- 2.3. Testvérvárosi kapcsolatok száma;
- 2.4. Külföldiek vendégéjszakáinak lakossági aránya.

3. Dimenzió: Városi technológiai globalizáció

Indikátorok:

- 3.1. Tudás alapú iparágak közül az IKT szolgáltatások, a telekommunikáció, a K+F, a felső- és felnőttoktatás és a digitális tartalom iparágak, továbbá a tudásintenzív tevékenységek közül a high-tech iparágak működő társas vállalkozásainak aránya⁶;
- 3.2. Hivatalos városi honlapok idegen nyelvű tartalomszolgáltatása;
- 3.3. Kábeltelevíziós hálózatba bekapcsolt lakások lakossági aránya;
- 3.4. Üzleti távbeszélő fővonalak működő társas vállalkozási aránya.

4. Dimenzió: Városi társadalmi globalizáció

Indikátorok:

- 4.1. Közösségi Internet hozzáférési pontok lakossági aránya;
- 4.2. Jelentős támogatottságú civil szervezetek lakossági aránya⁷;
- 4.3. 2 millió Ft feletti nettó jövedelmű adófizetők aránya;
- 4.4. Felsőfokú végzettségűek aránya a 7 évesnél idősebb népességből.

Budapestet és a regionális központokat, valamint a 10 ezer fő alatti kisvárosokat – azon túl, hogy nem tartoznak a kutatás mintájába – azért is érdemes volt kihagyni a vizsgálatból, mert azok két irányba kiugróan eltérő mutatói torzuláshoz vezettek volna. A különböző irányú szélsőségek távolsága, valamint a szélsőségek és a többi város közti különbségek dominálnának az eredményben, amely háttérbe szorítaná a felmérni kívánt 10–100 ezres városok globális gazdasághoz való viszonyában megmutató eltéréseket. Kizárólagosan statikus mutatók alkalmazását támogatta, hogy kiválasztott időpillanatban szerettem volna megtudni a kis- és középvárosok globális gazdaságban betöltött pozícióját. Továbbá, hogy a főkomponens elemzés számára minél alkalmasabb legyen az adatbázis, illetve vannak speciális vagy dinamikus nem is értelmezhető mutatók. A változók az összehasonlíthatóság miatt azt a legutóbbi évet reprezentálják, amelyre a KSH adatok teljes köre rendelkezésre állt (2003; egy esetben 2001-es népszámlálás). Statisztikai adatbázisokban nem található, ezért saját adatgyűjtést igénylő mutatók esetében is 2003-as adatokat gyűjtöttem (KSH CKT, TEIR, IHM), de 2005-ös változók számbavételére is nyílt lehetőség (APEH, internetes, telefonos, személyes adatgyűjtés).

A vizsgálatot két mutatórendszerrel is elvégeztük, melyek közül a fenti a globális gazdaság terjedésének felmérése szempontjából a közvetlen és a közvetett hatásokat (pl. jövedelmi helyzet, végzettség, kulturális és civil aktivitás) együttesen kezelő komplexebb ismérvszisztemen alapul (16 indikátor, 28 változó). A másik, közülük csak kifejezetten a globális gazdasággal legközvetlenebbül kapcsolatba hozható négy indikátort foglalja magába (4 indikátor – 1.1., 1.3., 1.4., 2.1. –, 12 változó): az ez alapján történő klasszifikáció eredménye némileg szegmentáltabb városhálózat képét mutatja, mint a komplexebb elemzés globalizációs városrendszere. Az elemzést a komplex ismérvszisztemre épülő eredmények bemutatásával kezdjük.

A globális gazdasághoz történő kötődés magyarországi várostípusainak meghatározásához módszertanilag háromféle osztályozási eljárást alkalmaztunk. Egyrészt főkomponens elemzés során az eredeti mutatók lényeges kölcsönhatásait keresve két jelentősebb magyarázó erővel rendelkező háttérváltozót találtunk ($\lambda > 1$), amelyek mintegy 70%-ban magyarázzák az – összetettebb ismérrendszer szerinti – eredményeket (összességében öt indikátort összefogva). Ezek alapján a szélesebb körű vizsgálatban hat várostípust lehetett elkülöníteni (kiugró eredményei miatt Eger külön kategóriát alkotott). A diszkriminancia analízis lehetőséget biztosított néhány város számára további csoportváltásra (85%-os megfelelés mellett), így összességében pontosabb klasszifikáció adódott. Másrészt 1–5-ig terjedő skálán osztályoztuk a városokat az egyes indikátorok eredményei alapján, harmadrészt pedig pontoztuk is őket a sorrendbe állítás rangszámai szerint (Benett-módszer). Az eredményeket dimenzióként külön és együttesen is átlagoltuk, illetve összegeztük a pontszámokat a minimumhoz történő hasonlítás mellett. Továbbá az egyes mutatók és indikátorok együttmozgásait, eredményképzését korrelációkkal teszteltük. A két utóbbi módszert azért alkalmaztuk egymást kiegészítve, hogy esetleges kisebb torzító hatásait csökkentjük⁸. Végül a különböző módszerek osztályképzéseinek 'finomítása' – azaz az egyes városrendek összevetése – alapján öt csoportot tudunk kialakítani a kis- és középvárosokon belül, amelyek egyben megfelelően tükrözik a globális gazdaság városi térnyerését, annak intenzitását. Ezek a várostípusok a következők:

- Globalizálódó városok (22),
- Globális gazdaság dinamizálta városok (24);
- Globális gazdasághoz felzárkózó városok (33);
- Globális gazdaságtól leszakadó kisvárosok (36);
- Globális gazdaság hatásaiból kimaradó kisvárosok (17).

Globalizációs várostípusok Magyarországon

Az egyes csoportokba eltérő népességszámú, eltérő funkciójú és különböző ideje városi múlttal rendelkező települések vegyesen kerültek, ami jelzi, hogy a települések globalizációs várostípusa független e fő meghatározóktól. A korreláció, pl. a népességszám és a Benett-eljárás végeredménye között $a = -0,49$ volt, ami azt jelzi, hogy viszonylag gyenge összefüggés van a városok globalizáltsága és népességszám szerinti nagysága között (a várossányilvánítás alapján összefüggés nem volt kimutatható; a legerősebb kapcsolatot érdekes módon a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, valamint a jelentősebb támogatású civil szervezetek aránya mutatta; $a = 0,84$ és $a = 0,79$). A városok mai helyzete, sikeres és versenyképes fejlődése, a globalizáció korában betöltött pozíciója és 'élhetősége' sokkal kevésbé függ a korábbi korokban azt meghatározó elemektől, mivel mára ezek az elemek nagymértékben megváltoztak, egyesek befolyása megszűnt, mások átalakultak. A kategóriák további elemzése szerint mai helyzetük kevésbé függ a tradícióktól és hagyományoktól, a meghatározó korábbi szektorális dominanciáktól, a funkcionális városhierarchiában betöltött helyzettől. A felzárkózást szolgáló kezdeményezésektől és

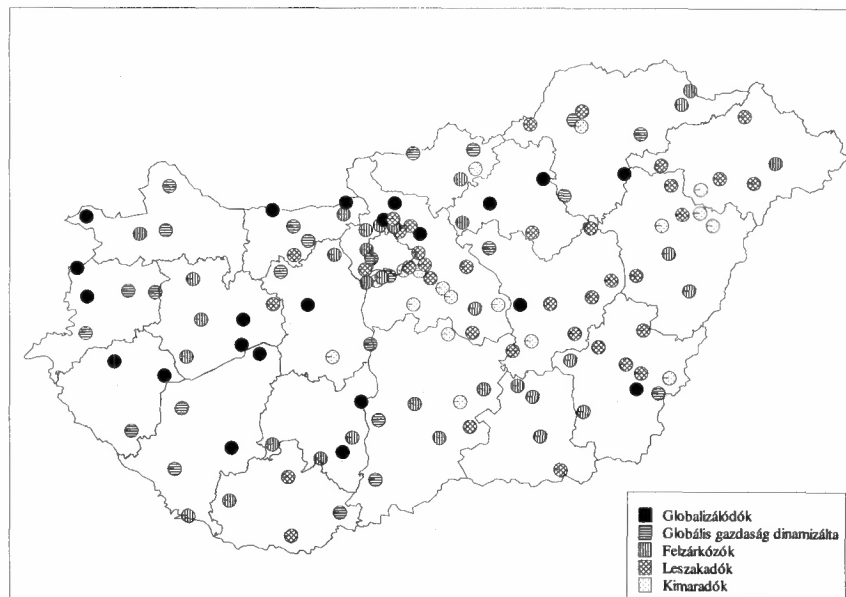
területi kiegyenlítő állami támogatásoktól, a piacközponti szerepektől, a társadalmi szerkezettől, a polgárosultságtól a környezeti állapottól.

Mindezek szerepe azonban ma sem elhanyagolható, de velük szemben a regionális elhelyezkedéstől (nyugati határszél), az agglomerációs hatásoktól, a kiemelkedő idegenforgalmi vonzeróktól, a kedvező elérési feltételektől annál inkább. Továbbá a nyereséges/privatizálható állami nagyvállalatok és jelentős létesítmények, vagyontárgyak meghatározó jelenlététől, a térségszervező erőktől, regionális funkcióktól (amelyet a megyei jogok és az azokkal járó többletfeladatok is megerősítenek) és a munkahelyek, fejlett szolgáltatások gazdaság- és társadalom-mobilizáló erejétől. Ezek közül egyszerre több is jellemző az első két csoportba került városok mind-egyikére, míg a kategóriákban 'lefelé' haladva maximum egyik-egyik, és 'legalul' leginkább egyik sem mutatható ki (1. táblázat).

A vizsgált városok kétharmadáról elmondható, hogy azokban a globális gazdaság jelenléte számottevő, dinamizáló ereje egyértelmű, fejlődésükre jótékony, bár a kiegészítő mélyinterjúkban elhangzott megítélések szerint ellentmondásos hatású. A fennmaradó egyharmadában a globális gazdaság hatásai (egyelőre) nem jelentősek. E városok gazdaságának és társadalmának kapcsolódása gyenge, meghatározó szektorai és szolgáltatásai is hiányosak.

1. ÁBRA

*A magyar kis- és középvárosok lehetséges globalizációs típusai
(Possible Globalizational Types of Hungarian Small and Medium Sized Cities)*

Forrás: Saját szerkesztés.

A *globalizálódó városok* között (22) található Székesfehérvár és 8 megyeszékhely középváros (Tatabánya és Salgótarján kivételével), míg a további 4 megyei jogú város közül mindössze Sopron. Eger kiemelkedése közülük – és egyben a csoporton belül – egyértelmű és igen látványos, amelyet főképp a nemzetközi kereskedelmi láncok erőteljes térnyerése, civil aktivitása, kiemelkedő nemzetközi és hazai kulturális rendezvény-szervezése, a külföldiek vonzása, színvonalas K+F és oktatási helyzete, valamint a fejlett szolgáltatások, infokommunikációs technológiák széleskörű vállalalkozási és lakossági alkalmazása alapoz meg. Egert egy négyfős csoport követi Veszprém vezetésével, Szombathely, Szekszárd és Székesfehérvár tagságával, illetve Zalaegerszeg és Sopron felzárkózásával. Az ő helyzetüket nemzetközi kulturális vonzerejük, kulturális iparuk, gazdaságukban a kvalifikált munkaerőre épülő fejlett és kiemelkedő iparágak és szolgáltatások dominanciája, valamint a társadalom és gazdasági magas technológiai globalizációja támasztja alá.

Környezetükben az urbanizációs folyamatokra az agglomerálódás jellemző, amely területileg kiterjedő összefüggő várostérségeket formál, és a szuburbán falvakban is a városi életmód válik megszokottá. A globális gazdaság hatásai a kivezető főutak menti legközelebbi településeket és azok lakóit is igen erőteljesen érintik, sőt eltérő, nyugalmasabb életmódjuk, falusias környezetük és életvitelük miatt talán még látványosabb is csatlakozásuk, kitapinthatóbb kapcsolódásuk a globális hálózatokhoz, amely a mindennapos munkahelyi, bevásárlási ingázásban, a közlekedés feltételeinek javulásában és az infokommunikációs csatornák kiterjedésében érhető tetten.

A város csoport másik – és ráadásul valamivel népesebb – felének erőteljes kötődését a globális gazdasághoz elhelyezkedése és szerepköreik nagyfokú specializációja alapozta meg. Szakosodott Budapest-közeli alközpontok tartoznak közéjük, amelyek összetett funkcióik révén kiemelkednek az agglomerációból (Szentendre, Esztergom, Gödöllő, Vác), idegenforgalmi és térségi centrumok (Köszeg, Siófok, Keszthely, Balatonfüred, Gyöngyös, Komárom), továbbá – tág értelemben vett 'holdudvaruk' aktivizálása révén – ipari koncentrációk (Paks, Tiszaújváros). Urbanizációval összefüggő területi expanziójuk nem jellemző, de egyéb esetekben akár jelentős is lehet (ipari övezetek bővülése, üdülőterületek kiterjedése). Helyzetüket minden esetben egyedi meghatározó körülmény, a város- és térségformálódás egyfajta globalizálódását elősegítő hatás emeli ki, melyek viszonylag széles spektrumot ölthetnek. A komplexebb kedvező adottságokkal rendelkezők mellett a kevesebb helyzeti energiával jellemezhető, de azok hatásait megfelelően kiterjeszteni tudó városok ezek, amelyek gazdasága és társadalmi széles körben részesül a globális gazdaság pozitív és negatív hatásaiból. A következő csoportban is vannak mindkét típusra jellemző városok: olyanok, amelyek komplex adottságokkal rendelkeznek (pl. Nagykanizsa, Sárovar, Baja) vagy egyedi vonzerővel bírnak a globális gazdaság megragadására (pl. Budaörs, Tatabánya, Körmend, Mór), de annak szélesebb körű társadalmi-gazdasági hasznosulását, fejlesztési hatásait kisugárzását csak korlátozottan tudták érvényre juttatni.

A globalizálódó városok lakói mindennapjaik során számos esetben nemzetközi cégekkel kerülnek kapcsolatba: ott dolgoznak, vásárolnak és fogyasztanak, vállalkozásaik velük állnak gazdasági kapcsolatban, szolgáltatásaikat, pénzügyi közvetí-

téseiket használják. De általában is fejlettebb alkalmazásokat, szolgáltatásokat érhetnek el gyorsabban. Sűrűbben találkoznak állandóan helyben tartózkodó vagy vendég, turista külföldiekkel, jelentősebbek nemzetközi társadalmi és kulturális kapcsolataik, civil aktivitásuk, együttműködési rendszereik. Az ide tartozó kis- és középvárosok, illetve azok gazdasága, intézményei, szolgáltatásai, szervei stb. a globális gazdaság elsősorú magyarországi tereiből (Budapest, nagyvárosok) induló, továbbszármaztatható, vagy a közvetlen globalizációs hatások elsősorú felhasználói. Feldolgozó, értelmezői és továbbítói a településhálózat további elemei, valamint a lakosság felé. E hídfőállások egyenletesen helyezkednek el az ország területén, szűkebb környezetükben mintegy 1 millióan élnek. Ezt, a nagyvárosok és környezetük lakosságszámával kiegészítve az adódik, hogy az ország lakossága mintegy felének életkörülményeit befolyásolja közvetlenül a globális gazdaság, illetve részesülnek mindennapjaik során annak közvetett hatásaiból.

Azok a városok, ahol a *globális gazdaság dinamizáló* szerepet tölt be (24) a helyi társadalmi-gazdasági fejlődésben, viszonylag magas színvonalú infokommunikációs infrastruktúrával és fejlett szolgáltatásokkal rendelkeznek, továbbá jellemző rájuk a tudásintenzív ágazatok jelenléte is, amelyek kedvező hálózati és beszállítói együttműködéseket, munka- és életlehetőségeket formálnak. A csoport tagjai zömében (Észak-)dunántúliak, és két viszonylag jól elkülöníthető részből állnak: az első felében azok az aktív városok találhatók, ahol jelentős a külföldi tőke aránya és a nemzetközi kereskedelmi láncok jelenléte, valamint a globális gazdaság közvetett hatásai széleskörű gazdasági, társadalmi és civil aktivitást ösztönöznek. A jelentős gazdasági, szolgáltatási és technológiai globalizációhoz a jelentősebb hazai tulajdonú és a tudás alapú és tudás intenzív iparágak is hozzájárulnak (pl. Nagykanizsa, Dunaújváros, Jászberény, Budaörs, Sárvár, Baja, Mosonmagyaróvár, Tata, Körmend). Nagyatád képezi az átmenetet a szintén aktív, de a globális gazdaságot már kevésbé integrálni képes és jellemzően már nem dunántúli, hanem közép-magyarországi, Duna menti városok felé. Ezek jelentős, de zömében hazai cégeket, beszállítókat koncentrálnak, így lakosságuk és civil szférájuk is kedvezőbb jövedelmű, és áttételeken keresztül főként közvetetten (pl. jól elkülönülő ipari park főként nemzetközi cégekkel), de még erőteljesen függnék a globális gazdaságtól és annak változásaitól (pl. Mór, Kazincbarcika, Dunaharaszti, Mohács, Csorna, Kalocsa).

A *globális gazdasághoz felzárkózó* 10 ezer főt meghaladó lakosú városok csoportja a legnépesebb (33) és egyben a leghomogénebb is. Legtöbbjük átlagos fejlettségű kisváros, de a népességszám szerinti középvárosok közül is került ide néhány. Főként azok, amelyek korábbi egyoldalú gazdasága leépült, de az azt helyettesítő új szerkezetek még nem alakultak teljesen ki. Ők a főbb urbanizációs és térszerkezeti vonalakhoz is gyengébben kapcsolódnak, kedvezőtlen elérési viszonyokkal jellemezhetőek, fejlődésben elmaradók, magas munkanélküliséggel sújtottak, vagy nehezen mobilizálható agrárterületek központjai (Pápa, Ajka, Kiskunfélegyháza, Orosháza, Szentés, Cegléd). A globális gazdaság benyomulása ezekben is érezhető (pl. kereskedelmi láncok, zöldmezős beruházások), és közülük is Pápa és Ajka jár élen annak integrálásában. A három kimaradt, ebbe a csoportba bekerülni sem tudó népesség-

szám szerinti középváros kedvezőtlen helyzete inkább a globális gazdaság hatásaiból való hosszabb távú kimaradást vetíti előre (Érd, Ózd és Hajdúböszörmény).

A város csoport tagjai az ország valamennyi régiójában megtalálhatók, de főleg az Alföld középső része (pl. Cegléd, Kiskunhalas, Kiskőrös, Kiskunfélegyháza, Szentés, Csongrád) és Észak-Magyarország jelentősebb városai (Sárospatak, Sátoraljaújhely, Pásztó). Valamint a budapesti agglomeráció kevésbé szakosodott, de nem is igazán alvóváros jellegű, iparosodó-szolgáltató települései tartoznak ide (pl. Szigetszentmiklós, Budakeszi, Pilisvörösvár). Ezekben a városokban a globális gazdaság dinamizáló hatását egyelőre leginkább a helyi gazdaság, főképp a gazdasági tevékenységet kiegészítő szolgáltatások bekapcsolásában lehet tetten érni, valamint az erre specializálódott nemzetközi élelmiszerláncok térhódításában (Penny Market, Lidl, Spar, Plus). A hazai gazdaság egyes meghatározó üzemei jelentékeny foglalkoztatók, és a társadalmi aktivitások, kulturális fogyasztások is kézzelfoghatók. Első lépcsőben közösségi szintű társadalmi-gazdasági és technológiai globalizációt hordoznak. Az előzőek hatására népességmegtartó és térszervező erejük is jelentős. A globális gazdaság további térhódításával a jelenlegi homogén csoport kettéválása prognosztizálható. Az egyedi helyzeteket megtalálók és azt társadalmi-gazdasági tőkévé konvertálók, valamint a speciális szerepköröket kifejlesztők valószínűleg gyorsabban betagozódnak a globális gazdaság meghatározta városhálózati és térszerkezeti szegmensekbe, betölthető új helyekbe, pozíciókba. Ehhez megfelelő városmenedzsmentre, -üzemeltetésre és különböző hálózat-alapú együttműködésekbe, fejlesztésekbe, közös erejű innovációkba való becsatlakozásra is szükségük lehet. Az e-gazdaság jelentette lehetőségeket meg nem találók, a speciális szerepkörökre rá nem erősítők, a helyzeti energiákat nem hasznosítók lassabb felzárkózásra, stagnálásra, sőt hanyatlásra számíthatnak.

A *globális gazdaságtól leszakadó* 10 ezernél népesebb városok (36) elhelyezkedése koncentrált. Zömében Tiszántúliak (pl. Szeghalom, Nyírbátor, Békés, Török-szentmiklós, Karcag, Kisvárda) és a budapesti agglomeráció olyan alvóvárosai, amelyek funkcióbővítéssel ki akarnak törni a kiköltözésekkel együtt járó 'népességfelszívó pufferszerepekből' (Érd, Fót, Göd, Vecsés, Veresegyház, Gyömrő). Erre a népességet követő ipari és szolgáltatási szuburbanizáció növekedésével jó esélyeik vannak. A globális gazdaság tekintetében e városok elhelyezkedése szintén az elérés, de egyben a tudatos elzárkózás gátló szerepére is felhívja a figyelmet. Nincs éles választóvonal a globális gazdasághoz felzárkózó és az általa dinamizált csoport között, amely együttesen is homogén, azonban a legjelentősebb eltérés mentén – Nagykőrös és Hajdúnánás között – mégis érdemes volt megkülönböztetést tenni. Ennek oka egyrészt éppen a fent jelzett területiségben, másrészt a globális gazdaság fejlesztő hatásainak csökkenő tettenérésében ragadható meg.

A felzárkózást leginkább a globális gazdasághoz köthető egy-egy momentum, funkció, szerep kiépülte alapozza meg, de annak nincsenek kisugárzó hatásai (pl. közösségi Internet elérési pont, kisebb kereskedelmi üzlet nemzetközi lánc tagjaként, kisebb jelentőségű nemzetközi rendezvény). Ezek a városok nem rendelkeznek jelentősebb nemzetközi foglalkoztatóval, munkanélküliségük, szociális juttatásaik

magasak, tartósak, a tudásalapú és -intenzív ágazatok hiányosak, de maga a vállalkozói kedv, a működő cégek száma is alacsony. Szolgáltatásaik közepes színvonalúak (a pénzügyi és gazdasági tevékenységet kiegészítők gyengék), az IKT szektorok jelentősége elenyésző. A globális gazdaság nem rendelkezik befolyással a lakosság jövedelmi helyzetének javítására, amely további aktivitásokat, szolgáltatásokat, fogyasztást, civil szerveződéseket, képzésnövelést ösztönözne. Ebben az esetben az átlagos fejlettségi szint erőteljesen negatív irányba befolyásolja a globális gazdaság megjelenését, amely helyzet javítása igen összetett feladat, több tényező – pl. elérés javítása, infrastrukturális fejlesztések, befektetésösztönzés, emberi erőforrások helyzetének javítása stb. – függvénye. A város csoport tagjainak helyzete a korábbiakban jelzett módon szintén kettős irányba mozdulhat el a jövőben. Mindezek ellenére mégis igen éles határvonal választja el őket a globális gazdasághoz csatlakozni nem kívánó városoktól, ami azt is jelzi, hogy adott a felzárkózásuk esélye.

A *globális gazdaság hatásaiból kimaradó* város csoport karakteresen elkülönül (17), akárcsak az élmezőny, sőt a csoporton belül több éles törésvonal is van. Itt a globális gazdaság szempontjából (is) halmozottan hátrányos helyzetű települések sorakoznak, markánsan leszakadó, a húzóhatásokból kimaradó, passzív csoportot alkotva (pl. Sarkad, Balmazújváros, Lajosmizse, Tiszaföldvár, Sajószentpéter, Hajdúhadház, Újfehértó és Hajdúsámson). A város csoport egészére jellemző a nagyváros-közelség, de azok dinamizáló ereje nem terjed ki rájuk, sőt elmaradásuk oka is leginkább ebben keresendő: zömében a kiköltözés által nagyra nőtt falvakról, jelentősebb funkciók nélküli, illetve alvóvárosi szerepeket betöltő településekről van szó. Elenyésző részükben a kimaradás a globális hatásokból akár tudatos lakossági és településvezetési döntés eredménye is lehet, amely a városközeli, mégis falusi nyugalom légkörének megőrzését szolgálja, mint hosszabb távon fenntartandó lokalizációs célt. A vélhető tudatosság, illetve a leszakadást is feltételező valós társadalmi-gazdasági folyamatok általi meghatározottság nem minden esetben dönthető el egyértelműen. Az esetek zömében valószínűleg kettős meghatározottságról, benne a leszakadás jelentősebb vezető szerepéről van szó (pl. Sarkad, Hajdúhadház, Balmazújváros, Tiszaföldvár, Újfehértó).

A kategória egy részét a budapesti agglomeráció alvóvárossá felduzzadt funkcionális falvai alkotják (Üllő, Albertirsa, Gyál, Dabas, Szigethalom, Pilis), a nógrádi válságtérség városa Bátonyterenye és a hasonlóan rurális fejlődésű, magas munkanélküliségű, tartósan válságos, belső periférikus, de eltérő elhelyezkedésű Sárbogárd és Abony. A csoport városaiban a globális gazdaság nem jelent meg, vagy elenyészően van jelen, hatásai sem érzékelhetők. Betörése a halmozottan hátrányos területi és elérési helyzet miatt is csak később várható, mint a 10 ezer főnél esetleg jóval alacsonyabb népességszámú, de kedvezőbb feltételekkel jellemezhető kisvárosok, nyugati határ menti falvak esetében, ahol sok esetben ez már ma is egyértelműen kimutatható és nyomon követhető.

Sajátosságok a globális gazdaság közvetlen mutatórendszer alapján

A globális gazdaság hatásai közül a legközvetlenebbekre irányuló szűkített vizsgálat értelmében (1.1., 1.3., 1.4. és 2.1. indikátorok) Budaörs különül el úgy, hogy előnye behozhatatlan a tudás alapú és tudásintenzív, főleg külföldi érdekeltségű vállalkozások letelepítésében, a globális gazdaság integrálásában (önálló faktórlétrehozási képessége erősebb, mint Egernek volt). Ezt korábban már mások is jelezték az IKT szektorok vonatkozásában (*Rechnitzer–Grosz–Csizmadia* 2003). A komplex vizsgálat eredménye értelmében helyzetét azonban már nagymértékben rontja az egyéb aktivitások, társadalom- és városdinamizáló hatások hiánya. Tulajdonképpen egy rendkívül gyors, amerikai típusú városfejlődés zajlik Budaörsön, ahol a különféle ipari és kereskedelmi logisztikai területek, termelői és szolgáltatói szolgáltatói parkok a kedvező elérhetőség és egyéb adottságaik révén elvonnák Budapestről a vállalkozások és munkaerő egy igen innovatív részét. Ugyanakkor a tradicionális városokra jellemző egyéb funkciók, városi javak, (köz)szolgáltatások kiépületlenek (ezek éppen Budapest közelsége miatt valószínűleg hosszabb távon is kiformálatlanok maradnak). Mindez a városszerkezetben és a városképben, de lakossága dinamizmusában is egyértelműen megmutatkozik.

Budaörs globalizációs szintjét, globális gazdaságban betöltött egyedi hazai helyzetét és ebből adódó szerepköreit a közeljövőben csak Szombathelynek, Gödöllőnek, Szentendrének, Székesfehérvárnak és Egernek van esélye megközelíteni. Ez szintén az ő speciális helyzetükből adódik, egy részük ugyancsak Budapest, illetve a nyugati határszél közelségéből profitál, amelyet a nemzetközi vállalkozások, valamint a kultúra, a művészetek és a felsőoktatás erőteljes nemzetközi beágyazottsága, kapcsolatteremtési lehetőségei egészítenek ki. A közvetlen hatásokat mérő mutatók eredménye szerint a globalizálódó város csoport viszonylag homogén és kiterjedtebb, mint a szélesebb hatásokat figyelembe vevő elemzésben. Területi elrendeződésük tekintetében egy jóval erőteljesebb Budapest környéki koncentráció és észak-dunántúli felülreprezentáltság rajzolódik ki (*1. táblázat*). Elsősorban az itt elhelyezkedő kis- és középvárosok képesek a globális gazdaság adaptálására, szélesebb körű integrálására, amely felhívja a figyelmet a globális gazdaság egyértelmű, szűk területiségére, és az ebből adódó településhálózati egyenlőtlenségek növekedésére.

A következő két, a globális gazdaság meghatározó jelenlétével jellemezhető városkategória viszont sokkal szűkebb, mint a komplex vizsgálatban. Ezek is egyértelműen dunántúli és Budapest környéki többségűek, és inkább kisvárosok, amelyek egyfajta belső globalizációs gyűrűt alkotnak. A Dunántúlon főként a Balaton és a nyugati határ távolabbi körzetében helyezkednek el, míg Budapest dunántúli oldalán helyezkedik el, s a globális gazdaság befogadásában dinamikusabbak. A főváros alföldi oldalán, pedig jellegetében az ahhoz felzárkózni igyekvők övezik; ez utóbbiak a regionális nagyvárosok környezetében is jellemzők. Bennük a globális gazdasághoz kapcsolódó infrastruktúrák, folyamatok és gazdasági aktivitások kifejezetten támogatják a fejlődési folyamatokat és a pozitív irányú társadalmi-gazdasági átalakulást, amely a városversenyben elért sikerük záloga (*1. táblázat*).

1. TÁBLÁZAT

Az egyes globalizációs várostípusokhoz tartozó 10–100 ezer fős városok (1 oszlop: komplex vizsgálat; 2. oszlop: szűkített vizsgálat összesített eredményei) (Cities of 10–100 Inhabitants of Global City Types)

Globalizálódók	Globális gazdaság dinamikája	Globális gazdasághoz felzárkózók	Globális gazdaságtól leszakadók	Globális gazdaság hatásaiból kimaradók				
Eger	Budaörs	Sárgásföld	Sárospatak	Keszthely	Tiszafüred	Hódmezővásárhely	Üllő	Szeghalom
Veszprém	Szombathely	Céldömök	Zalaegerszeg	Bonyhád	Gyömrő	Mezőberény	Békés	Alberina
Szombathely	Gödöllő	Sárvár	Érd	Szigetvár	Cegléd-tímők	Verecsygház	Mátészalka	Gyál
Szekszárd	Szentendre	Budapest	Sárvár	Sárvár-újváros	Jászberény	Szeghalom	Vecser	Dabas
Székesfehérvár	Székesfehérvár	Környend	Mosonmagyaróvár	Kapuvár	Dombóvár	Óroszlány	Körmend	Sárbogárd
Zalaegerszeg	Eger	Nagykanizsa	Dong	Szarvas	Nagykőrös	Vecser	Kapuvár	Szeghalom
Sopron	Dunakeszi	Jászberény	Gyöngyös	Mátészalka	Pécel	Göd	Mezőberény	Báttonyterenyé
Esztergom	Veszprém	Tata	Nagykanizsa	Hajdúszoboszló	Tapolca	Makó	Kiskőrös	Abony
Paks	Vác	Mosonmagyaróvár	Hatvan	Hódmezővásárhely	Hajdúszoboszló	Siklós	Nagyajd	Pilis
Tiszaujváros	Táza-újváros	Balassagyarmat	Pilisvörösvár	Dombóvár	Kazincbarcika	Füls	Szerencs	Sarkad
Siófók	Szolnok	Baja	Balassagyarmat	Bács	Balatoni-füred	Nagykőrös	Szigetvár	Edeletény
Kaposvár	Dunaújváros	Dunaújváros	Baja	Ajka	Monor	Hajdúszoboszló	Gyula	Lajosmizse
Komárom	Esztergom	Tatabánya	Mohács	Székhalmabánya	Marcali	Kiskunmajsa	Bács	Tiszafüred
Balatoni-füred	Sárgásföld	Mór	Tolna	Tapolca	Bonyhád	Nyírtó	Szarvas	Sajószentpéter
Békéscsaba	Pót	Csorna	Verecsygház	Kiskőrös	Edeletény	Edeletény	Kálcs	Hajdúhadház
Vác	Szigetszentmiklós	Dunaharaszti	Csonka	Bicske	Nagykőrös	Nagykőrös	Mezőtúsz	Újfehértó
Szolnok	Budakeszi	Mohács	Pomáz	Berettyóújfalva	Várpalota	Gyál	Gyál	Hajdúszoboszló
Gödöllő	Göd	Szerencs	Szigetszentmiklós	Szigetszentmiklós	Heves	Oronaháza	Oronaháza	Sajószentpéter
Gyöngyös	Bicske	Mezőtúsz	Pomáz	Pomáz	Érd	Abony	Abony	Tiszafüred
Kőszeg	Sopron	Kazincbarcika	Páztó	Páztó	Pécel	Pilis	Pilis	Várpalota
Keszthely	Békéscsaba	Nagyajd	Budakeszi	Budakeszi	Ózd	Alberina	Alberina	Gyomaendrőd
Szentendre	Dunaharaszti	Gyula	Kiskunhalas	Kiskunhalas	Békés	Szeghalom	Szeghalom	Edeletény
	Tatabánya	Kálcs	Pápa	Pápa	Mezőtúsz	Cegléd	Cegléd	Lajosmizse
	Székesfehérvár	Marcali	Kiskunfélegyháza	Kiskunfélegyháza	Püspök-ladány	Pécs	Pécs	Hajdúhadház
	Siófók		Ónodi	Ónodi	Gyömrő	Kiskunfélegyháza	Kiskunfélegyháza	Újfehértó
	Kapuvár		Szentest	Szentest	Tiszkécske	Kiskunhalas	Kiskunhalas	Hajdúszoboszló
	Mór		Pilisvörösvár	Pilisvörösvár	Karcag	Nagykőrös	Nagykőrös	Sajószentpéter
	Paks		Dorog	Dorog	Törökszentmiklós	Oronaháza	Oronaháza	Tiszafüred
	Tata		Cegléd	Cegléd	Tiszavasvári	Ózd	Ózd	Tiszafüred
	Komárom		Csongrád	Csongrád	Gyomaendrőd	Sárbogárd	Sárbogárd	Tiszafüred
	Kőszeg		Hatvan	Hatvan	Nagykőrös	Tiszafüred	Tiszafüred	Tiszafüred
			Tolna	Tolna	Monor	Tiszavasvári	Tiszavasvári	Tiszafüred
			Dunakeszi	Dunakeszi	Hajdúszoboszló	Karcag	Karcag	Tiszafüred
					Kisajzán	Berettyóújfalva	Berettyóújfalva	Tiszafüred
					Komló	Sáronya-újtelep	Sáronya-újtelep	Tiszafüred
					Kisvárda	Hajdúszoboszló	Hajdúszoboszló	Tiszafüred
						Siklós	Siklós	Tiszafüred
						Törökszentmiklós	Törökszentmiklós	Tiszafüred
						Üllő	Üllő	Tiszafüred
						Püspök-ladány	Püspök-ladány	Tiszafüred
						Báttonyterenyé	Báttonyterenyé	Tiszafüred
						Csongrád	Csongrád	Tiszafüred
						Ajka	Ajka	Tiszafüred
						Heves	Heves	Tiszafüred
						Kisajzán	Kisajzán	Tiszafüred
						Kiskunmajsa	Kiskunmajsa	Tiszafüred
						Makó	Makó	Tiszafüred
						Tiszakécske	Tiszakécske	Tiszafüred
						Szentest	Szentest	Tiszafüred
						Sárospatak	Sárospatak	Tiszafüred
						Nagykőrös	Nagykőrös	Tiszafüred
						Dabas	Dabas	Tiszafüred

Forrás: Saját szerkesztés.

E két és a globális gazdaság hatásaiból kimaradó városok csoportja közé egy létszámában újfent jelentős (a komplex vizsgálat hasonló csoportjánál jóval szélesebb, több mint 50 tagú), a globális gazdaságot egyelőre integrálni nehezen tudó, vagy nem akaró, stagnáló városhalmaz ékelődik. Földrajzi koncentrációjuk kettős: egyrészt a teljes Alföldet körberajzolják, másrészt a Dunántúl belső és külső periferiáin helyezkednek el. Különösebb dinamikát nem mutatnak a globális gazdasággal összefüggésben, de leszakadásuk vagy elzárkózásuk sem jellemző, egyszerűen mozdatlanok, mint ahol képletesen megállt az idő, amelyek az innováció és a felzárkózás elemeit, infrastruktúráját csak igen nehezen képesek befogadni. E csoporthoz hasonlóan az elzárkózók tábora is némileg szélesebb, és többszörösen tagolt is, mint az összetett vizsgálatban. Soraik között sok a szakadás, amely a hátrányos helyzetek egymásra halmozódásából fakad. Általános fejlettségükben elmaradottnak tekinthetők, de a globális gazdaság megjelenése és hatásainak befogadása tekintetében is egyértelmű leszakadásuk. Az Alföld belső területein és északon, Miskolc, Nyíregy-

háza és Debrecen körzetében, valamint Békés megyében csoportosulnak, míg a Dunántúlon csak Várpalota és Komló került e kategóriába.

Összegzés

A magyarországi térségek és települések globális gazdasághoz történő kötődésének foka leginkább a nagytérségi elhelyezkedéstől és a területi összetartozástól függ, mint arra már mások is felhívták a figyelmet (*Enyedi 2000, 2003; Beluszky et al. 2002*). Ugyanakkor más jellemzőktől egyre inkább függetlenedni látszik, köztük olyanoktól is, amelyekről azt gondolnánk, hogy biztosan komoly szerepet játszanak a globális kötődésben: ilyenek pl. a területi-települési jelleg, a népességszám, a funkciók, a településhierarchiában elfoglalt hely vagy a korábbi időszakokra jellemző fejlődési dinamika. A területi összefüggés a legerősebbnek és legkiterjedtebbnek a Győr–Dunaújváros–Gödöllő–Vác–Győr közötti zónában mutatkozik (beleértve Budapestet). Itt a helyi területi-települési fejlődést erőteljesen alakítják a nagy nemzetközi társadalmi-gazdasági fejlődési tendenciák és folyamatok (*Molnár 2004*).

Mindemellett is a globális gazdaság hatásai csak egyfajta szűk 'települési területiség' mentén érvényesülnek igazán közvetlenül, mely során a városkörnyék kettős irányba válik szét (*Molnár 2005*). A központban és az elérés alapján legközelebbi településekben a mennyiségi és minőségi globalizációs hatások összegződnek. Ez segíti a településhatárok oldódását, a 'várostérséggé' egységesedést. Megnyilvánul a hálózatossá, többcélúvá váló településközi társadalmi-gazdasági kapcsolatok kiterjedésében, valamint a falusi-városi életmód különbségeinek enyhülésében is. A távolabbi városkörnyék ellenben kiszolgáltatottabbá vált, részben azért, mert a városok képesek – ha nem is minden elemében tudatosan – a válságot a tágabb környékükre hárítani. Sorsukat a globális gazdaság terjedése ellentételezve könnyíti a fenntarthatóságra épülő lokalizáció áttételes felerősítésével. Jellemző a piacgazdasági átmenet és az agrárium kedvezőtlen változásai periferizálódás során történő halmozódása, közte bizonyos társadalmi csoportok szegregálódása.

A globális gazdaság kis- és középvárosi integrációját a regionális elhelyezkedés mellett elsősorban a nagyvárosi agglomerációs hatások, a kiemelkedő idegenforgalmi vonzerők, a kedvező elérési és infrastrukturális feltételek és a hálózati partnerségek befolyásolják. További erős meghatározói: hatékony nagyvállalatok, kiemelt létesítmények, vagyontárgyak, térségszervező erő, igazgatási többletfunkciók, fejlett szolgáltatások. Ezek közül több is jellemző a globalizálódó és a globális gazdaság dinamizálta város csoportokra, míg a globális gazdaságtól leszakadók és a hatásaiból kimaradók esetében egyik se igazán. Előzőekben számottevő és jól körülhatárolható a globális gazdaság jelenléte, amely fejlődésükre – ellentmondásaik ellenére – jótékony hatással van. Utóbbiakban a globális gazdaság hatásai nem jelentősek, a helyi gazdaság és társadalom kapcsolódása gyenge, a szolgáltatások hiányosak, a helyi kezdeményezések, együttműködések kevésbé aktívak. Kisebb részük esetében akár kívánatosnak is tűnik a távol(ság)tartás (alvóvárosok), de zömében inkább kényszerűség a távolmaradás (rurális térségek, belső és külső perifériák).

Jegyzetek

- ¹ A beszállítói, kereskedelmi, együttműködési és egyéb tevékenységek szempontjából a globális gazdasághoz leginkább kötődő 500 millió Ft-ot meghaladó árbevételű, legalább 100 főt foglalkoztató társas vállalkozások összes társas vállalkozás közti aránya.
- ² A gazdasági tevékenységek a szervezetben meglévő tudás intenzitása és az egyes szektorokban működő cégek stratégiája alapján tudás alapú, tudás intenzív és kevésbé tudás intenzív tevékenységekre oszthatók. A tudás alapú iparágak közé tartoznak az IKT szektorok (IKT termelés, telekommunikáció, IKT szolgáltatások), a tudást létrehozó, közvetítő és szerkesztő iparágak és a digitális tartalom iparágak. Tudásintenzív iparágak a high-tech és közepesen high-tech iparágak, továbbá a tudásintenzív szolgáltatások. A globális gazdaság egyik fő meghatározójának ez utóbbiak terjedését tartom, növekvő szerepüket a GDP-termelésben és a lokális gazdaságok globalizálásában.
- ³ A területi különbségeket és a városhálózat tagolódását az IKT szektor vonatkozásában többek között Nagy G. (2000); Rechnitzer-Grosz-Cszmadia (2003) és Dóry-Ponác (2003) vizsgálta Magyarországon. Azóta azonban megváltozott a tevékenységek ágazati besorolása (TEÁOR), és tovább szegmentálták az e-gazdaságot és az azt meghatározó IKT szektort. Vizsgálataim során a hivatalos OECD és ENSZ besorolásokon alapuló legújabb besorolási rendszerek elemeit is alkalmaztam.
- ⁴ *IKT termelés* (TEÁOR 2003): irodagép-, számítógép-, készülékgyártás (3001, 3002), kábelgy. (3130), elektronikai alkatrészgy. (3210), híradás-technikai ipari termék- és fogyasztási cikk gyártás (3220, 3230), mérőműszer gy. (3320), ipari folyamatirányítási rendszer gy. (3330), fényképezési eszközgy. (3340) és órágy. (3350). *Pénzügyi szolgáltatás*: jegybanki tevékenység (6511), egyéb monetáris közvetítés (6512), pénzügyi lízing (6521), egyéb hitelnyújtás (6522), egyéb pénzügyi közvetítés (6523), élet- és nem életbiztosítás (6601, 6603), pénz-, tőkepiaci szab. (6711), értékpapír-ügynöki tev. (6712), egyéb pénzügyi kiegészítő tev. (6713), biztosítást, nyugdíjalapot kiegészítő tev. (6720), ingatlanügyletek (7011, 7012, 7031). *Gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás*: jogi, számviteli, adószakértői tev. (7411, 7412), piac- és közvélemény-kutatás (7413), üzletviteli tanácsadás (7414), mérnöki tev. (7420), műszaki vizsg. (7430), hirdetés (7440), munkaerő-közvetítés (7450), fényképezés (7481), titkári, fordítói tev. (7485), telefoninformáció (7486) és egyéb gazdasági szolgáltatás (7487).
- ⁵ A vizsgálatba a hipermarketek (Auchan, Cora, Metro, Tesco, Interspar), a jelentősebb S-marketek, szupermarketek és egyéb, főképp élelmiszerkereskedelmi láncok (Match, Spar, Lidl, Penny Market, Kaiser's, Billa, Tesco, Plus, Interfruct, Family Frost) kerültek bele darabszám alapján (leltárszerűen). Továbbá a drogériák-parfümériák (Rossmann, DM), a cipő diszkontok (Humanic, Deichmann), a plazák és McDonald's-ek, az építőanyag, barkács, lakberendezési és kertészeti termékgalmazók (Praktiker, Obi, Bricostore, Raab Karcher, Baumax, Ikea, Kika, TTL), valamint az elektronikai, fotóipari cikkeket terjesztők (Media Markt, Electroworld, Euronics, Photohall). Hasonló vizsgálattal Nagy E. (2000) a kereskedelem globális-lokális kapcsolódását mutatta be.
- ⁶ *IKT szolgáltatás* (TEÁOR 2003): számítógép, szoftver nagykereskedelme (5184), egyéb irodagép-, bútor nagyker. (5185), egyéb elektronikai alkatrész nagyker. (5186), irodagép, számítógép kölcsönzés (7133), hardver szaktanácsadás (7210), szoftver-kiadás (7221), egyéb szoftver-szaktanácsadás, -ellátás (7222), adatfeldolgozás (7230), adatbázis-tevékenység, on-line kiadás (7240), irodagép-, számítógép-jav. (7250) és egyéb számítástechnikai tev. (7260). *Telekommunikáció*: távközlés (6420); *K+F*: műszaki kutatás, fejlesztés (7310) és humán kutatás, fejl. (7320); *felső- és felnőtt-oktatás*: felsőoktatás (8030) és máshová nem sorolt felnőtt- és egyéb okt. (8042). *Digitális tartalom iparágak*: hangfelvétel-kiadás (2214), hang-, videofelvétel-, adathordozó-sokszorosítás (2231, 2232, 2233), film-, video-gyártás és terjesztés (9211, 9212), mozgóképvétítés (9213) és rádió-televízió műsorszolgáltatás (9220). *High-tech iparágak*: légi, űrjármű gy., javítás (3530), gyógyszerkészítmény (2442) és orvosi műszer gy. (3310).
- ⁷ 20 ezer Ft-ot meghaladó SZJA-támogatású civil szervezetek aránya az összes civil szervezet közül (2004-ben felajánlott SZJA 1% alapján).
- ⁸ Az osztályozási módszer nagyobb csoportokat hoz létre, míg a Benett-eljárás ugyan részletesebb végeredményt ad, azonban bizonyos mutatók szerint sok egyforma eredményű városhoz azonos pontszámot rendel, míg más mutatók esetében teljes a pontsorrend, így az előző mutatók kisebb súlyozással vesznek részt a végeredmény kialakításában. A korreláció mértékét sem veszi figyelembe, ezért azt utólag mértük.

Irodalom

- A.T. Kearney/Foreign Policy. 2001–2006. november-december.
- Beaverstock, J.V.–Smith, R.G.–Taylor, P.J. (1999) A Roster of World Cities. – *Cities*. 16. 445–458. o.
- Beaverstock, J.–Smith, R.G.–Taylor, P.J.–Walker, D.–Lorimer, H. (2000) globalization and world cities: some measurement methodologies. – *Applied Geography*. 1. 43. o.
- Beluszky P. (1999) *Magyarország településföldrajza*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Beluszky P. (2001) Magyarország térszerkezete és településhálózata. – Beluszky P.–Kovács Z.–Olessák D. (szerk.) *A terület- és településfejlesztés kézikönyve*. Ceba Kiadó, Budapest. 26–54. o.
- Beluszky P.–Enyedi Gy.–Frisnyák S.–Hajdú Z.–Horváth Gy.–Pálné Kovács L.–Sz. Kukorelli I. (2002) *Táj, település, régió*. MTA TK, Kossuth Kiadó, Budapest. 512 o.
- Castells, M. (1993) European Cities, the Informational Society, and the Global Economy. – *Journal of Economic and Social Geography*. 4. 247–257. o.
- Döry T.–Ponácz Gy.M. (2003) Az infokommunikációs ágazatok szerepe és súlya a magyar városhálózatban. – *Tér és Társadalom*. 3. 165–181. o.
- Enyedi Gy. (2000) Globalizáció és a magyar területi fejlődés. – *Tér és Társadalom*. 1. 1–10. o.
- Enyedi Gy. (2001) A nagyvárosi régiók és a globális gazdaság. – *Comitatus*. 7–8. 7–19. o.
- Enyedi Gy. (2003) *Városi világ – Városfejlődés a globalizáció korában*. Habilitációs Előadások. PTE. Pécs.
- Erdősi F. (2003) Globalizáció és a világvárosok által uralt tér. I-II. – *Tér és Társadalom*. 3; 4. 1–27. o.; 1–16. o.
- Hall, P. (2003) Growing the European Urban System. – *ICS Working Paper*. 3. ICS. London.
- Hall, P. (2000) Megacities, World Cities and Global Cities. – *Megacities Lecture*. Megacities Foundation, Amsterdam.
- Izsák É. (2004) *A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői*. Budapest és környéke. Napvilág, Budapest. 178 o.
- Knox, P.L.–Taylor, P.J. (eds.) (1995) *World Cities in a World System*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Köszegfalvi Gy. (2004) *Magyarország településrendszere. Történelmi vázlat településrendszerünkről*. Alexandra Kiadó, Pécs. 158 o.
- Lo, F.-C.–Yeung, Y.-M. (eds.) (1998) *Globalization and the World of Large Cities*. UN University Press, Tokyo, New York, Paris. 37–75. o.
- Molnár B. (2004) *A multinacionális cégek letelepedésének hatása a települések fejlődésére a Középdunántúli Régióban*. F fiatal Regionalisták III-IV. Országos Konferenciája. Konferenciakötet CD-ROM. MTA RKK NYUTI, Győr.
- Molnár B. (2005) A globális gazdaság hatásai a települések fejlődésére a középdunántúli régióban. – *Comitatus*. 4. 17–31. o.
- Nagy E. (2000) Globális stratégiák és lokális válaszok a kiskereskedelemben. – Horváth–Rechnitzer (szerk.) *Magyarország területi folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs. 354–373. o.
- Nagy G. (2000) Az információs ágazatok területisége – oldja-e a kínálati piac az öröklött területi egyenlenségeket? – Horváth Gy.–Rechnitzer J. (szerk.) *Magyarország területi folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs. 314–334. o.
- Rechnitzer J. (2004) A városhálózat és a régiók formálódása. – *Magyar Tudomány*. 9. 978–990. o.
- Rechnitzer J.–Grosz A.–Csizmadia Z. (2003) A magyar városhálózat tagozódása az infokommunikációs infrastruktúra alapján az ezredfordulón. – *Tér és Társadalom*. 3. 145–163. o.
- Sassen, S. (1991) *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press, Princeton.
- Sassen, S. (1998) *Globalization and Its Discontents: Essays on the New Mobility of People and Money*. The New Press, New York.
- Smith, D.A.–Timberlake, M. (1995) Conceptualising and mapping the structure of the world's city system. – *Urban Studies*. 32. 287–302. o.
- Szirmai, V. (et al.) (2003) The City and its Environment: Competition and/or Co-operation? (A Hungarian case study). – *Discussion Papers*. 41. 33 o.
- Taylor, P.J. (2000) World Cities and Territorial States under Conditions of Contemporary Globalization. – *Political Geography*. 19. 5–32. o.
- Taylor, P.J. (2004) *World City Network: A Global Urban Analysis*. Routledge, London.
- Taylor, P.J.–Walker, D.R.F. (2000) World Cities: A First Multivariate Analysis of their Service Complexities. – *GaWC Research Bulletin*. 13.
- Tímár J.–Velkey G. (szerk.) (2003) *Várossiker alföldi nézőpontból*. MTA RKK ATI – MTA TK, Békéscsaba–Budapest.

GLOBALIZATIONING TYPES OF THE HUNGARIAN SMALL AND MEDIUM SIZED CITIES

BALÁZS MOLNÁR

From the late 1990s Hungary is falling into line with most globalised countries step by step. First of all it depends on the more and more stronger connections of the local economy to the global economy, which take effect to the developing opportunities of the cities and its surroundings. The global economy and its socio-economic effects have got nowadays more significant influences to the development of the small and medium sized cities and its surroundings, not just to the global ones. In this essay I'd like to show the globalizing types of small and medium sized cities in Hungary describing their groups.